

начале мая» 1);

- з **поетом 1** (*Тютчев 1*).

Усього нами виявлено **37** когнітивних ознак, що організують польову структуру концепту *гроза*:

Ядро: природні явища 220, негативний стан людини 78, холод 33.

Навколоядерна зона: звукове сприйняття 20, абстрактні поняття 19.

Ближня периферія: небо 14, негативні емоції 13, світло 11, вода 9, земля, її стан 9, природа, рослини 9.

Дальня периферія: 3.

Крайня периферія: місяць року 2, море 2, направленість 2, погода 2, природна дія 2, стан природи 2, технічні пристрої 2, частини будівлі 2, весілля 1, відрядження 1, вогонь 1, екскурсія 1, кінофільм 1, сон 1, поетичний рядок 1, поет 1.

Отже, **ядро та навколоядерну зону** концепту *гроза* репрезентують когнітивні ознаки – співвіднесеність із природними явищами, з негативним станом людини, з холодом. **Ближня периферія** представлена когнітивними ознаками – небо, негативні емоції, світло, вода, земля, її стан, природа, рослини. **Дальня периферія** досить велика за обсягом – це асоціації з темрявою, з порою року, з візуальним сприйняттям, із часом доби, з негативними наслідками, з предметом побуту, зі силою, з людськими діями, з повітрям, з тваринами. Із **крайньою периферією** співвідносяться такі когнітивні ознаки, як місяць року, море, направленість, погода, природна дія, стан природи, технічні пристрої, частини будівлі, весілля, відрядження, вогонь, екскурсія, кінофільм, сон, поетичний рядок, поет.

Аналіз словникових дефініцій, що містяться в синонімічних і тлумачних лексикографічних джерелах, текстів, де представлено метафоричне вживання лексеми *гроза*, та побудова її асоціативного поля свідчать про складну, полісемантичну структуру цього концепту, у якій

чітко виявляються ядерні когнітивні складники – *дощ, блискавка, грім, вітер, буря, хмари, злива, природне явище, райдуга, смерч, сніг, сонце, град, стихія, туман, цунамі, чорні хмари, шторм, страх, самотність, жах, переляк, сльози, злість, хвилювання, відчай, занепокоєння, холод*.

Отже, концепт *гроза* є складним структурним утворенням, яке репрезентує різні аспекти людського пізнання. Національна специфіка досліджуваного концепту виявляється в тому, що українці сприймають грозу переважно як символ оновлення, очищення, відродження й у художніх текстах цей образ здебільшого меліоративно маркований.

Перспективним у подальших дослідженнях є аналіз відображення концепту *гроза* у фольклорі й художній літературі.

1. Етимологічний словник української мови: в 7-ми т. – Т. 1. А-Г. – К.: Наукова думка, 1982. – 631 с.
2. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість: навч. посібник. – К.: Знання-Прес, 2006. – 591 с.
3. Колодко М. Гроза і блискавка. – Режим доступу – <http://together.lviv.ua/index.php?id=1086>. Кравець Л.В. Метафоризація атмосферних явищ в українській поезії ХХ ст. / Лінгвістика. – № 2 (20), 2010. – С.171-180.
5. Практичний словник синонімів української мови: близько 15 000 синонімічних рядів / С. Караванський. – К.: Українська книга, 2000. – 480 с.
6. Руденко Ю. Виховні традиції давньоукраїнської віри та міфології. – Режим доступу: <http://viche.at.ua/publ/1-1-0-83>
7. Словник української мови: В 11 т. / ред. кол.: акад. АН УРСР І.К. Білодід. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т. 2.: Г-Ж. – 1971. – 550с.
8. Універсальний словник-енциклопедія. – Режим доступу: http://tlumach.com.ua/use_universalnyy_slovnnyk_entsyklopediya/4/?&page=8&word
9. Фисенко О.С. Концепт гроза в русском языковом сознании: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Фисенко Ольга Сергеевна. – Воронеж, 2005. – 191с.
10. Штанденко У.М. Відіменний суфіксальний словотвір дієслів у староукраїнській мові XIV - XVIII ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / У.М. Штанденко. – К., 2003. – 20 с.

Наталія Байтерякова, Олег Байтеряков

Структура функціонально-семантичного поля англійської спелеологічної термінології

У статті розглядається структура функціонально-семантичного поля англійської спелеологічної термінології, склад ядра, близької, далекої і крайньої периферії поля та її зв'язки з іншими термінологіями.

In the given article the structure of the functional - semantic field of the English speleological terminology is observed; the nuclear composition, the inner, outer and the ultimate peripheries of the lexical field and its links with the other terminologies are examined.

В останні десятиріччя у вітчизняному термінознавстві можна прослідкувати стійку тенденцію до дослідження різних галузевих терміносистем, у тому числі і наукових терміносистем англійської мови. Одним з

наукових напрямків, що інтенсивно розвивається на сучасному етапі, є наукова і спортивна спелеологія. Лінгвістичне дослідження англійської спелеологічної термінології сприятиме кращому розумінню спеціальної

літератури і обміну інформацією. При цьому вивчення структури функціонально-семантичного поля даної термінології дозволить виявити її склад і взаємозв'язки між елементами як в самій системі, так і з іншими галузевими терміносистемами.

Функціонально-семантична структура галузевих терміносистем в останнє десятиріччя розглядалась в роботах Н.І. Овчаренко, О.І. Гутіряк, Л.В. Ярової, Т.Г. Соколовської і ін. Проте терміносистема спелеології ще не виступала об'єктом лінгвістичного дослідження, тому аналіз парадигматичеських відносин, у тому числі і структура функціонально-семантичного поля даної терміносистеми представляється актуальним.

Метою статті є виявлення складу і структури функціонально-семантичного поля англійської спелеологічної термінології.

Польова модель розглядає мову як систему, що складається з підсистем, між якими відбувається взаємодія і взаємопроникнення. В процесі польової структуризації розкриваються діалектичні зв'язки між мовними явищами і позамовною дійсністю, механізм цього зв'язку і його закономірності, виявляються особливості мовної свідомості, розкриваються її національно-специфічні риси. Мовні одиниці можуть об'єднуватись в поля за наступними основними принципами: 1) за спільністю значення (семантичний принцип); 2) за спільністю виконуваних ними функцій (функціональний принцип); 3) на підставі комбінації двох ознак (функціонально-семантичний принцип) [4].

Функціонально-семантичне поле (ФСП) являє собою двобічну «змістовно-формальну» єдність, яка створюється граматичними одиницями і категоріями разом з різнорівневими засобами, що взаємодіють з ними й поєднані на семантико-функціональній основі [1]. При цьому А.В.Бондарко виділяє ФСП двох структурних типів: 1) моноцентричні (сильно центровані), що мають чітко виражену домінанту; 2) поліцентричні (слабко центровані), що базуються на сукупності різнорівневих мовних засобів: морфологічних, синтаксичних, лексико-граматичних, лексичних. У межах ФСП поліцентричного типу виділяються два підтипи: а) ФСП дифузійної (розсіяної) структури, що мають безліч слабко зв'язаних між собою компонентів при слабко вираженій границі між ядром і периферією; б) ФСП компактної поліцентричної структури, з декількома явно вираженими центрами [2].

Виходячи з теорії ФСП, терміносистему спелеології можна віднести до ФСП компактної поліцентричної структури. У центрі даного ФСП чітко виділяються два ядра. Перше ядро складають терміни, що позначають поняття, які пов'язані з підземними порожнинами, їх елементами і вивченням. До складу другого ядра входять терміни, що пов'язані з технікою

проходження печер.

У ФСП, як і в будь-якій польовій структурі, крім ядра виділяють зону периферії, яка у свою чергу може поділятися на близьку, далеку і крайню периферії, і уся ця будова членується секторами на мікрогрупи - парцели. Периферія ФСП спелеології, як і більшості інших терміносистем, кількісно дуже велика, тому що містить у собі елементи терміносистем інших наук і видів людської діяльності. Таким чином, розгляд саме периферійної зони ФСП дозволяє наочно простежити взаємодію досліджуваної терміносистеми з іншими термінологіями і її місце в мовній системі в цілому. Так елементи інших термінологій, що безпосередньо використовуються спелеологами при проходженні чи вивченні печер, можна віднести до близької периферії. До далекої периферії належатимуть терміни інших систем, що спелеологами використовуються рідко, але опосередковано зв'язані з вивченням печер. У ФСП спелеології кожне з двох ядер має свої сектори в периферійній зоні.

Зв'язок спелеології з іншими науками одним з перших розкрив генеральний секретар Міжнародної Спільки Спелеологів Хуберт Триммель. На його думку, спелеологія виникла на межі перетинання інтересів карстознавства і печерознавства [3]. Тому в зоні близької периферії, що відноситься до ядра "підземні порожнини", насамперед, знаходяться елементи терміносистеми карстознавства. Карстознавство збагачує спелеологію термінами, що розкривають процеси творення печер і називають елементи рельєфу, що супроводжує печери. Наприклад, *karren*, *clints* (капи), *clints field* (капове поле), *karst relief* (карстовий рельєф), *karst landscape* (карстовий рельєф), *karst cycle* (карстовий цикл), *influent flow* (іуфлюація), *thermokarst* (термокарст) і ін.

У далекій периферії, що відноситься до ядра "підземні порожнини", знаходяться зони перетинів із ФСП геологічних і географічних наук. ФСП спелеології в зоні далекої периферії містить у собі елементи терміносистем таких геологічних наук: 1) геологія - *limestone* (вапняк), *tuff* (туф), *loess*, *brickearth limon* (ліс), *fold* (складка), *sedimentary rocks* (осадові гірські породи), *exogenic processes* (екзогенні процеси), *suite formation* (звятий геологічна), *facies*, *environment* (фація), *flysch* (фліш), і т.н.; 2) гідрологія - *influent flow*, *percolation* (інфлюація), *infiltration* (інфільтрація), *condensation* (конденсація) і т.н.; 3) геоморфологія - *deluvium* (делювій), *convergence* (конвергенція), *corrision* (корразія), *corrosion* (корозія), *cuesta* (кюеста), *land subsidence*, *collapse* (осідання), *abrasion* (абразія), *weathering* (вивітрювання), *erosion* (ерозія), *eluvium* (елювій) і т.н.; 4) геохімія - *aggressiveness* (агресивність), *aquation* (гідратація), *crystalline hydrate* (кристаллогидрат) і ін.

У далекій периферії ФСП спелеології утворюється значна кількість перетинів з полями географічних наук: 1) гідрологія - *alluvium*, *alluvial deposits* (алювії), *alluvial fan deposits* (пролювії), *hydrological regime* (гідрологічний режим) і т.д.; 2) кліматологія - *dir humidity*, *atmospheric humidity* (вологість повітря), *barograph*, *variograph*, *recording barometer* (барограф), *hydrograph* (гідрограф), *microclimate* (мікроклімат) і ін.; 3) палеогеографія - *transgression* (трансгресія), *correlation* (кореляція), *absolute age*, *radiometric age* (абсолютний вік) і т.п.; 4) ландшафтознавство - *landscape* (ландшафт), *facies*, *environment* (фація), *stow* (урочище) і т.д.; 5) топографія - *plan* (план), *projected elevation* (вертикальний розріз), *compass* (компас), *clinometer* (клінометр), *measuring tape* (мірна стрічка) і ін.

До зони далекої периферії можна віднести термінологію біоспелеології, що вивчає усі форми життя в печерах. Користуються даною термінологією в основному біоспелеологи різних наукових напрямків. Частина термінів, що входять до складу цієї термінології може використовуватися також спелеологами при комплексному описі і характеристиці печер. За допомогою біоспелеології відбувається перетинання в зоні далекої периферії ФСП спелеології з полями терміносистем таких біологічних наук: 1) ботаніка - *saprophyte* (сапрофіт), *saprobe* (сапрофаг), *mushroom* (гриб), *biocenosis* (біоценоз) і ін.; 2) зоологія - *allochton* (алохтон), *rattlemouse* (кажан звичайний), *guano* (гуано), *proteus* (протей), *troglydote* (троглодит) і т.д.; 3) палеонтологія - *soprolite* (копроліт), *fossilization* (фосілізація), *mammoth* (мамонт) і ін.; 4) антропологія - *cave-dweller*, *cave-man* (печерна людина), *Australopithecus* (австралопітек), *Cro-Magnon man* (кроманьйонець), *Neanderthal man* (неандерталець) тощо.

Крім названих наук, до зони далекої периферії ФСП спелеології входить досить велика кількість елементів терміносистеми археології, пов'язаних з вивченням підземних порожнин - *palaeolith* (палеоліт), *late Stone Age* (неоліт), *instruments of labour* (знаряддя праці) і т.д. Також у зоні далекої периферії, пов'язаної з підземними порожнинами, знаходяться перетинання з терміносистемами господарського і соціального профілів людської діяльності, зокрема будівництва, видобувної промисловості, рекреації, мистецтва та ін.

Друге ядро ФСП спелеології – «техніка проходження печер», також має зони близької і далекої периферії. У зоні близької периферії містяться перетинання з ФСП таких видів спорту: альпінізм, скелелазіння, пішохідний туризм, підводне плавання. Широке використання альпіністських термінів у спелеології пов'язано з використанням спелеологами для подолання перешкод у печерах численних видів спеціального альпіністського спорядження (*artificial chock stones* (закладки), *sky-hook* (небесний гак), *stitch*

belay plate (шайба Штихта), *hammer axe* (скельний молоток), *rock piton* (скельний гак) і ін.) і спеціальних технічних прийомів (*rock climbing technique* (техніка скелелазіння), *Dulfer with seat sling* (спуск способом Дюльфера) і т.д.). Перетинання з ФСП пішохідного туризму збагачує спелеологічну термінологію загальнотуристичними термінами (*rucksack* (рюкзак), *sleeping-bag* (спальний мішок), *tent* (намет).

У печерах зустрічаються обводнені ділянки, які можуть мати довжину до декількох кілометрів. Для їхнього проходження спелеологи використовують техніку і спорядження для підводного плавання. Цим пояснюється наявність у периферії ФСП спелеології елементів ФСП підводного плавання (*aqualung* (акваланг), *diving-suit* (гідрокостюм), *ducking* (занурення) і ін.). У далекій периферії техніки проходження печер спостерігаються перетинання з ФСП медицини (*claustrophobia* (клаустрофобія), *histophlasmosis* (гистоплазмоз), *circadian rhythm* (циркадний ритм), *biorhythm* (біоритм) і ін.) і загальнотурстичної термінології (*coaching* (тренування), *callisthenics* (фізична підготовка), *bodily exercise* (зарядка) і т.д.).

У польових структурах, крім близької і далекої периферії, можна виділяти зону крайньої периферії. Вона представлена лексемами з вкрай низькою частотністю, що мають ряд обмежувальних уживання функціональних сем. За ядерною архісеомою така лексема входить до іншої польової структури [4]. До крайньої периферії ФСП спелеології можна віднести елементи терміносистем фундаментальних наук, таких як математика, фізика, хімія. Елементи наведених фундаментальних терміносистем використовуються як при вивченні й описі підземних порожнин, так і при випробуванні спелеологічного спорядження.

Аналіз ФСП спелеології свідчить про те, що воно має досить складну і розгалужену структуру. Розташування в центрі ядер «підземні порожнини» і «техніка проходження печер» пояснюється як частотністю вживання термінів, що входять до них, так і вживанням їх практично всіма категоріями спелеологів. Вживання термінів, що відносяться до периферії, більш властиво спелеологам певних напрямків – спелеологам-спортсменам, спелеологам-карстознавцям, біоспелеологам тощо. Наявність різноманітної близької, далекої і крайньої периферії зумовлена широким колом завдань, що стоять перед спелеологією як наукою і видом спорту і відповідно необхідністю номінації численних понять, потрібних для розв'язання цих завдань, з одного боку, з іншої сторони тим, що спелеологія виникла на перетинанні цілого ряду наук.

У подальшому доцільним уявляється проведення комплексного лінгвістичного дослідження англійської спелеологічної

термінології, зокрема здійснення лексико-семантичного аналізу, вивчення термінотворчих особливостей.

1. *Бондарко А.В.* О грамматике функционально-семантических полей /А.В. Бондарко // Известия АН СССР. – Сер. лит. и яз. – Т. 43.–Вып. 6, 1984. – С. 490-

496. 2. *Бондарко А.В.* Функциональная грамматика/ А.В. Бондарко.– М.: Наука, 1984.– 136 с.
3. Дублянский В.Н. Занимательная спелеология/ В.Н. Дублянский. – Челябинск: Урал LTD, 2000.–528 с.
4. Теория поля в языке и речи /Под ред. З.Д. Поповой – Свердловск, 1991.–202с.

Магомед Гаджиев

Топонимы батлукского диалекта аварского языка

Стаття присвячена вивченню топонімів батлукського діалекту аварської мови.

This article is devoted to the study of place names (toponyms) of the batluhskiy dialect of the Avar language.

На данном диалекте говорят жители с. Батлук (Бакъльухъ), Голотль (Гъолокъ), Заната (ЗанатIа) Могох (Могъохъ) Шамильского района и Карадах (Къорода) Гунибского района.

Данные села расположены на левобережье реки Аварского койсу, которая как естественная граница послужила образованию разных диалектов (Магомедов М.А., 2008). Между этими селами есть и носители хунзахского диалекта, это объясняется, по-нашему мнению, более поздним образованием этих населенных пунктов.

Топонимы батлукского диалекта аварского языка до настоящего времени не были предметом специального лингвистического исследования, а имеющиеся материалы ограничиваются описаниями и фрагментами.

Топонимия батлукского диалекта аварского языка представляет собой, в основном, имена которые находятся в той или иной форме местных падежей. Такая особенность характерна для всей аварской топонимии.

Топонимы в локативе I серии (-да// -тIа): Хьунда «Хунда» «На теневой да «Бакда» «На солнечной стороне» (с. Батлук), КъуртIа «Тлурта» (Саидов 1967:672) «На склоне» (с. Карадах), ГъогъосолотIа «Гогосолота» (с. Заната).

Топонимы в локативе II серии (хъ): Бакдагъарахъ «Бакдагарах» «Рст Батлук», Гъарудухъ «Гарудух» (с. Карадах), ЖаникъвартIахъ Жаниквартах дах) (Саидов 1967:672).

Топонимы в локативе III серии (л): Гъандал! «Гандал» (с. Батлук), Рачол! «Рочол» (с. Заната), МоцъоролI «Моцорол» (с. Заната).

Топонимы в локативе IV серии: ЭстIерокъ «Эстеротл» (с. Заната), Тадгъуникъурукъ

«Гадгунигурутль» «Под верхнегунибской скалой» (с. Карадах) (Саидов 1967:672).

Топонимы в локативе V серии: Бакъдакъорниб «Бакдакорниб» «Корниб на солнечной стороне» (Саидов 1967:672).].

Значительную часть микротопонимов батлукского диалекта аварского языка составляют имена собственные, значение которых непонятно носителям данного диалекта и этимологизируются при помощи материала других языков.

Значительную часть микротопонимов батлукского диалекта аварского языка образуют названия сложной по своей структуре. Напр. Географическое имена, образованные различными топонимическими форматами:

В образовании топонимов участвуют в основном мужские антропонимы (МухIаммад Лабазан, АхIмад и др.): ХIаясул ицц «Родник Гаджи» (с. Батлук), ЛабажанIалил бегъу «Бегу Лабазанали» (с. Батлук). Оно характеризуется патриархальность общественного уклада жизни. Основную часть имен составляют связанные с исламом имена арабского происхождения, как правило они - имена первых поселенцев. Данный факт некоторой топонимической лексики только после принятия ислама.

1. *Магомедов М.А.* Определение границ проникновения племен и ареала распространения языков по данным топонимам (аваро-андийские языки) / М.А.Мамедов // Дагестан и Северный Кавказ в свете этнокультурного взаимодействия в Евразии. – Махачкала, 2008. – С. 119-134. 2. *Саидов М.С.* Аварско-русский словарь / М.С.Саидов – Махачкал, 1967.